

Курсова робота

на тему:

"Аналіз поглядів на ринкову кон'юнктуру російських економістів"

План

Вступ.....	3
1. Економічні погляди Н.Д. Кондратьєва	5
1.1 Вчення про «великі цикли кон'юнктури»	12
1.2 Питання статичної і динамічної в рукописі 1931 р.	14
2. Економічні погляди А.В. Чаянова.....	16
2.1 Концепція родинно-трудового селянського господарства	16
2.2 Теорія селянської кооперації	21
2.3 Питання організації аграрного сектора.....	25
Висновок.....	30
Список використаної літератури.....	32

Вступ

З часів В.І. Леніна в Росії Державна власність на засоби виробництва вважалася за основу економіки країни. Н.Д. Кондратьєв (1892–1938) – російський вчений економіст, провів дослідження руху товарних цін, відсотка на капітал, заробітної плати, обсягів зовнішньої торгівлі, виробництва чавуну в економічно розвинених країнах світу – Англії, Франції, Німеччини, США за тривалий період, близько 140 років і зробив висновок про наявність великих циклів кон'юнктури в 48–55 р.р. Кондратьєв обгрунтував їх причини і передбачив терміни майбутніх «довгих хвиль» економічного розвитку. З теорії Кондратьєва виходило, що за депресією настане новий підйом капіталістичної економіки. У цьому радянська влада побачила «буржуазну апологетику».

Леонід Канторович – російський вчений-економіст і математик – єдиний в Росії лауреат Нобелівської премії. Саме він ввів в економічну і математичну науки поняття і модель лінійного програмування в цілях розробки оптимального підходу в процесі використання ресурсів. Основна праця Канторовича – його робота «Економічний розрахунок якнайкращого використання ресурсів». Йому вперше вдалося побудувати статистичну і математичну модель поточного і перспективного планування використання ресурсів. Канторович довів, що будь-які економічні проблеми можуть вирішуватися як завдання максимізації продукції при багаточисельних обмеженнях. По суті, теорія Канторовича була застосовна до будь-якого типу економіки. Але комуністична партія СРСР такого не могла допустити, і теорії Канторовича було додано класове звучання, вона була поставлена на службу соціалістичній плановій економіці і названа «теорією оптимального планування».

Великий вклад в аграрну теорію вніс інший російський вчений – А.В. Чаянов (1888–1937). Чаянов відстоював ідею стійкості сімейного трудового господарства, його вищій ефективності в порівнянні з крупними

колективними господарствами. Учений відстоював ідею про те, що сімейне трудове господарство корінним чином відрізняється від фермерського господарства, оскільки в основі його діяльності лежить задоволення потреб сім'ї, а не отримання прибули. Чаянов пише, що саме сімейне трудове господарство під час першої світової війни, революції, періоду «військового комунізму» проявило особливу стійкість і потрібно повсюдно його підтримувати і розвивати цей унікальний вид господарства. Кооперативи повинні утворюватися лише в ой області, де складніша технічна основа недоступна селянському господарству. Чаянов вважав, що існують такі види виробництва, які взагалі не можна узагальнювати, оскільки знижується ефективність. Такі погляди суперечили установкам Радянської держави того часу, повністю розходилися з курсом країни – на колективізацію. У 1930 г. Чаянов був арештований, а в 1937 р. розстріляний, як «ворог народу». Реабілітований Чаянов, як і багато інших, був тільки в кінці 80-х років, тоді ж стала відома його економічна праця.

1. Економічні погляди Н.Д. Кондратьєва

Н.Д. Кондратьєв був, як відомо, універсальним дослідником. Проте, проживаючи в країні, де переважну більшість населення складали селяни, він, як і багато російських економістів, рано почав цікавитися саме аграрною проблематикою. Вже перші значні роботи Кондратьєва «Розвиток господарства Кінешемського земства Костромської губернії» (1915), «Ринок хлібів і його регулювання під час війни і революції» (1922) присвячені аграрному сектору російської економіки.

Так, в центрі уваги монографії про ринок хлібів стояли питання розміщення, розвитку і регулювання сільськогосподарського виробництва. Вже тут Н.Д. Кондратьєв розглядує модель твердої ціни на хліб, при якій ступінь адміністративного втручання виявляється найвищим, модель непрямой цінової дії, суть якої зводилася до того, щоб вгадати, імітувати вільну ціну», і, нарешті, змішаний метод ціноутворення, заснований на поєднанні твердого базису ціни з прогнозами її можливих змін.

Аналізуючи співвідношення твердих і вільних (ринкових) цін за період 1914–1918 рр., Кондратьєв вказує на зростання розриву між ними і приходить до висновку, що «політика твердих цін була безсила заволідіти рухом цін, усунути вільні нелегальні ціни, дуалізм цін вільних і твердих». В зв'язку з цим їм ставиться питання про межі державного втручання на ринку. Вчений вважає, що пекло міністр заборонні заходи на ринку хлібів породжувалися багато в чому жорсткою реальністю військового часу. Разом з тим методи грубого інтервенціонізму неминуче загострювали продовольчу проблему, оскільки оголювалася неефективність і відсталість бюрократичного державного апарату.

Монографія «Ринок хлібів...» є цінним джерелом фактичного матеріалу, не лише конкретним історико – економічним, але і теоретичним дослідженням. Тут автор вперше личить до концепції змішаних форм дії на економіку – з боку держави, торгівельно-підприємницьких структур,

місцевих органів влади (міст і земств), а також з боку окремих селянських господарств. Проблема хлібного ринку постає як проблема синтетична – в її дозволі бере участь безліч суб'єктів, використовуються різні, часто суперечливі методи регулювання.

Н.Д. Кондратьєв навіть у важких умовах війни і революції висував вимогу «ринкової перевірки» методів державної політики. Проте його неможливо представляти глашатаєм безбережної ринкової спонтанності і стихійності. Як відомо, при активній участі ученого Планова комісія Наркомзама РРФСР склала перший в історії перспективний план розвитку сільського і лісового господарства РРФСР (1923–1928) (так звана «п'ятирічка Кондратьєва»).

При розробці цього плану Н.Д. Кондратьєв виходив з необхідності поєднання на базі непу планових і ринкових початків, висунув центральну ідею «тісного зв'язку» і «рівноваги» аграрного і індустріального секторів. В середині 1920-х рр. ці положення остаточно сформувалися у вигляді концепції паралельного рівноважного розвитку сільського господарства і промисловості. Н.Д. Кондратьєв писав, що лише «здорове зростання сільського господарства передбачає... потужний розвиток індустрії». Ефективний аграрний сектор здатний забезпечити підйом всієї економіки, стати гарантією стійкості всього народного господарства, включаючи процес індустріалізація.

Характерний, що Н.Д. Кондратьєв не виступав проти націоналізації землі. Проте він вважав за необхідне сміливіше розвивати товарно-торгівельні основи села непу, звести до мінімуму обмеження вільного розвитку трудового господарства селянина, що дісталися в спадок від епохи «військового комунізму». Кондратьєв пропонував звільнити економічну політику на селі від будь-яких намірів в цілях створити монополію для державного і кооперативного торговельного апарату, проголошуючи курс на посилення товарності аграрного сектора. У цьому руслі розвивалися його ідеї про першочергову допомогу господарствам, що наближаються до

фермерського типа, здатним забезпечити швидке нарощування об'ємів товарного хліба, у тому числі для експорту.

Кондратьєв протестував проти огульного занесення всіх «сильних шарів села» до складу куркульства. Він стверджував, що невизначено розширювальний підхід до куркульства породжує боротьбу з «міцними шарами, що розвиваються, села... які тільки і можуть бути основою товарної продукції». Коли учений закликав здолати «страх перед існуючим і неіснуючим куркульством», він в принципі не заперечував наявність соціальної диференціації в селі. Проте Кондратьєв не рахував диференціацію визначальним чинником політики. Його програма була насамперед прагматичною, орієнтувалася на першочергову підтримку міцних сімейних трудових господарств, здатних стати основою економічного підйому в країні.

Прагнення ж направити основні фінансові і матеріальні ресурси на підтримку спочатку бідняків і незабезпечених середняків. Кондратьєв вважав за невинуватий, нереалістичний: цим шарам можна було реально допомогти лише тоді, коли аграрний сектор і народне господарство в цілому достатньо окріпнуть, встануть, що називається, на ноги.

Заклики Кондратьєва відмовитися «від протекціонізму і філантропії відносно немічних господарств і безгосподарних форм кооперації» були із самого початку зустрінуті в багнети «лівою опозицією» всередині ВКП(б). Так, лідер «лівих» Г. Зінов'єв охарактеризував концепцію Кондратьєва як «маніфест куркульської партії». Ця характеристика була несправедливою і провокаційною. Повторимо ще раз: Н. Д Кондратьєв орієнтувався на масовий підйом високотоварних господарств. В середині 1920-х р.р. соціальною базою такого підйому могли стати також економічно сильні середняки. Проте оцінки, подібні Зінов'євській, не лише прижилися в партійній літературі, але з часом, не дивлячись на ураження «лівої опозиції», зробилися тут пануючими.

З 1927 р. в СРСР зачинається швидко прогресуюче згортання непу. Характерний, що сам Кондратьєв писав, що після нього набирає чинності

«новий курс соціально-економічної політики Радянської влади». Тим самим була чітко позначена часова межа, за якою наукові погляди Кондратьєва вже не могли знайти практичного застосування.

Двадцять років були заповнені також напруженою роботою Н.Д. Кондратьєва по розробці теорії народногосподарських планів. Вчений не раз підкреслював, що в післяреволюційних умовах держава, використовуючи націоналізовану власність (на землю, переважаючу частку промисловості, транспорту, кредитної системи і значну частку торгівлі), здатна надавати значно сильнішу дію не лише на суспільний, але і на приватний сектор, народне господарство в цілому. За головний метод такої дії Н.Д. Кондратьєв вважав планування.

Разом з теоретичними дослідженнями Н.Д. Кондратьєву належить заслуга безпосередньої участі в складанні перших планів. Як вже наголошувалося, протягом багатьох років він очолював Управління сільськогосподарської економіки і планових робіт Наркомзама РРФСР, був директором Кон'юнктурного інституту при Наркомфіну СРСР Молодий директор (Кондратьєву не було тоді і сорока років) ставив перед інститутом завдання створення макроекономічної теорії планування і прогнозування в рішенні питань кон'юнктурних досліджень (динаміка цін, індекси обсягів виробництва в промисловості, сільському господарстві і так далі) Кондратьєв і його співробітники стояли на передових рубежах світової науки.

Як вже наголошувалося, до середини 1920-х рр. у вітчизняній економічній думці склалися два основні підходи до планування.

Перший (генетичний) будувався на основі екстраполяції в майбутнє (на величину планового періоду) тих основних тенденцій в розвитку економіки, які були в сьогоденні. Другим (телеологічний) робив головний упор на постановку певного завдання плану для того, щоб потім з'ясувати способи її реалізації. Н.Д. Кондратьєв, як і більшість найбільших економістів того часу, виступав за розумне поєднання обидва методи. Ним, зокрема, підкреслювалося, що «облік об'єктивної обстановки настільки ж необхідний

при побудові планів промисловості, як і при побудові планів розвитку сільського господарства. І генетичний і телеологічний методи мають бути, очевидно, використані як при побудові одних, так і при побудові інших. Відмінність же між першими і другими планами обумовлюється зовсім не тим, що в одному випадку ми користуємося генетичним методом, а в іншому – телеологічним методом. Відмінність ця лежить в іншому, а саме в межах можливого впливу держави на промисловість і на сільське господарство».

Будучи переконаним прихильником поєднання «телеології» і «генетики», Н.Д. Кондратьєв багато робив для вивчення об'єктивних характеристик і тенденцій ринкової економіки. Для нього ринок був не просто символом стихійного початку, але розглядувався як сполучна ланка між націоналізованим, кооперативним і приватним секторами, а також як важливе джерело господарської інформації. Призначення ж плану учений бачив в тому, щоб забезпечити швидший, ніж при спонтанному розвитку, темп зростання продуктивних сил. Крім того, завдання планування Н.Д. Кондратьєв вбачав в забезпеченні не лише швидкого, але збалансованого зростання виробництва. Концепція розумного поєднання ринкових і планових початків (так само як і одночасного використання принципів «генетики» і «телеології») представлялася йому придатною для всіх секторів економіки.

Разом з тим, як показав Н.Д. Кондратьєв, вказана концепція модифікувалася залежно від того, який саме сектор розглядувався як об'єкт планування. Так, у сфері сільського господарства, заснованого тоді на приватній власності селян, з потреби повинні були переважати методи непрямой дії на ринок, план тут повинен був приймати переважно генетичний характер. Навпаки, в націоналізованій промисловості елементи свідомого, планового впливу здатні були знайти набагато більшу вагу. Відповідно зростало значення прийомів телеологічного планування. Але у будь-якому випадку побудувати науковий план, а головне, втілити його в життя можна було, згідно Кондратьєву, тільки погодившись з реальною обстановкою,

об'єктивними законами ринку, прагнучи до рівноваги попиту і пропозиції, стійкості грошового звернення.

Велику роль в забезпеченні реалістичного характеру планерування Н.Д. Кондратьєв додавав економічним прогнозам. Він був проти зайвої деталізації перспективних планів, виступав проти «фетишизму цифр, при якому розробка слабо обґрунтованих цифрових завдань перетворювалася на самоціль планової діяльності. Виходячи з даних міркуванні, Н.Д. Кондратьєв і його прихильники піддали критиці первинний проект п'ятирічного плану на 1926/27–1930/31 рр., розроблений під керівництвом С.Г. Струмліна Н.Д. Кондратьєв, зокрема, пропонував прибрати з планових документів надмірно докладні цифрові розрахунки і замінити їх ретельнішим аналізом початкового рівня господарства, кращим опрацюванням методів економічної політики.

Переконання Н.Д. Кондратьєва на цілі і напрями планерування не залишалися незмінними. Спочатку він, разом з іншими видними ученими (Ст Р.Г. роман, Н.П. Макаров), вважав, що через аграрний характер країни основу народногосподарського планерування в СРСР повинен складати переважно генетичний план розвитку сільського господарства. Згодом «під впливом змін в економічному житті і політиці учений став у все більшому ступеню зв'язати завдання народногосподарського плану з цілями індустріалізації.

У спільній концепції планерування Кондратьєва посилювалася роль телеологічних методів, свідомої дії на економіку. Разом з тим учений справедливо указував, що збалансований розвиток народного господарства, швидке зростання промисловості немислимі без стійкості сільськогосподарського виробництва. Він пропонував направляти частку капіталовкладень в аграрний сектор економіки (на землеустрій, меліорацію, місцеву переробну промисловість). Ці заходи у поєднанні з виробничою і іншими формами кооперації повинні були, на його думку, забезпечити довготривалий економічний ефект. Учений застерігав, що інакше недостатній

темп зростання сільськогосподарської продукції може стати однією з причин зриву програми індустріалізації.

Заслуга Н.Д. Кондратьєва полягала в тому, що він розробив досить струнку концепцію наукового планування, свідомої дії на економіку, причому в умовах непу, при збереженні механізмів ринкового регулювання і ринкової збалансованості. Недивно, що ця концепція опинилася «не за смаком» сталінському керівництву, що намічало форсований, але без врахування реальних умов, перехід до адміністративного державного соціалізму. У своїй промові на конференції аграріїв-марксистів, тобто в тому самому виступі, де він пообіцяв «відкинути неп до біса», Сталін грубо розкритикував теорію рівноваги (рівноважного розвитку), розвинену Кондратьєвим і його однодумцями, назвавши її одним з «буржуазних забобонів». Для Сталіна, як і для інших ідеологів «вольового», командного планування, були неприйнятні науково зважені, помірно реформаторські концепції Кондратьєва і його школи. Але сьогодні можна об'єктивно оцінити заслуги російського ученого в критиці теоретичних передумов «планового» волюнтаризму.

Звичайно, концепція планування Н.Д. Кондратьєва з потреби містила компромісні положення. Так, він вважав, що план є керівним завданням для державних органів, провідних економічну політику держави. Проте для самих державних підприємств контрольні цифри перспективного плану, згідно його уявленням, носили швидше рекомендаційний характер і не ув'язувалися з обов'язковими рішеннями про обсяги виробництва. Фактично Кондратьєв вже в кінці 1920-х рр. підійшов до концепції індикативного планування, реалізованої в багатьох країнах Заходу після другої світової війни.

Ця частка переконань Н. Д. Кондратьєва, піддана тоді жорсткій критиці, вельми актуальна в наші дні, коли підприємства функціонують в умовах становлення ринкової економіки, потребуючи допомоги державного регулювання. Вельми актуальними сьогодні представляються і багато інших

ідей Кондратьєва – про поєднання наукового регулювання і прогнозування, облік ринкової ситуації як чинник реалістичності загальнонаціональних програм, про поєднання механізмів ринкової рівноваги з довгостроковим плануванням і так далі

1.1 Вчення про «великі цикли кон'юнктури»

Світовій економічній науці Н.Д. Кондратьєв відомий перш за все як автор теорії великих циклів господарської кон'юнктури. У ряді своїх робіт, серед яких виділяються монографія «Світове господарство і його кон'юнктура в час і після війни» (1922) і доповідь «Великі цикли економічної кон'юнктури» (1925), учений розвивав ідею множинності циклів, виділяючи різні моделі циклічних коливань: сезонні (тривалість менше року), короткі (тривалість 3–3,5 року), торговельно-промислові (середні) цикли (7–11 років) і, нарешті, великі цикли, триваючі 45–55 років.

Концепція великих циклів Н.Д. Кондратьєва розпадалася на три основні частки:

- емпіричний доказ існування «великої моделі циклу»
- деякі емпірично встановлені закономірності, супроводжуючі тривалі коливання кон'юнктури
- спроба їх теоретичного пояснення, або власне теорія великих циклів кон'юнктури.

Щоб встановити, чи існують великі цикли, Н.Д. Кондратьєв опрацював значний фактичний матеріал. Їм були вивчені статистичні дані по чотирьох провідних капіталістичних країнах – Англії, Франції, Німеччині і США. Кондратьєв аналізував динамічні лави цін, відсотка на капітал, заробітної плати, обсягу зовнішньої торгівлі, а також виробництва основних видів промислової продукції. Динаміка виробництва вугілля і чавуну враховувалася також по індексах загальносвітового виробництва.

Більшість узятих даних (за рідким виключенням) виявила наявність циклічних хвиль тривалістю в 48–55 років. Причому періоди в коливаннях окремих показників збігалися між собою вельми близько. Період статистичних спостережень і аналізу складав максимально 140 років (за деякими даними менше). На цей відрізок часу – до середини 1920-х гг. – довелися всього два з половиною великі цикли, що закінчилися. «Очевидно, – писав Н.Д. Кондратьєв, – що якщо доступний нашому вивченню відрізок часу і достатній, щоб вирішити питання про існування великих хвиль кон'юнктури, то він не достатній, щоб з повною категоричністю визнати і циклічність цих хвиль. Проте ми вважаємо наявні дані за достатні, щоб визнати велику вірогідність цієї циклічності».

Як вже наголошувалося, Н Д Кондратьєв «виділив і ціла лава емпіричних закономірностей, що супроводжували тривалі коливання економічної кон'юнктури. Так, він вважав, що «перед початком і на початку підвищувальної хвилі кожного великого циклу спостерігаються глибокі зміни в умовах економічного життя суспільства. Ці зміни виражаються в значних змінах техніки (чому передують у свою чергу значні технічні відкриття і винаходи), в залученні до світових економічних зв'язків нових країн, в зміні здобичі золота і грошового звернення».

Головну роль, на думку Н Д Кондратьєва, грали тут науково технічні новації. Так, в розвитку першої підвищувальної хвилі (кінець XVIII в) вирішальну роль зіграли винаходи і зрушення в текстильній промисловості і виробництві чавуну. Зростання протягом другої хвилі (середина XIX в) було обумовлене перш за все будівництвом залізниць, бурхливим розвитком морського транспорту, що дозволило освоїти нові господарські території і перетворити сільське господарство Нарешті, третя підвищувальна хвиля (кінець XIX – зачало XX в) була підготовлена, по Н.Д. Кондратьєву, винаходами у сфері електротехніки і ґрунтувалася на масовому впровадженні електрики, радіо, телефону і інших новин.

1.2 Питання статички і динаміки в рукописі 1931 р.

Остання робота Н Д Кондратьєва – «Основні проблеми економічної статички і динаміки», написана, як вже мовилося, в Бутирської в'язниці, за задумом вченого, повинна була зіграти роль першої «ввідної загальнометодологічної частки» до ще ширшого твору з п'яти книг Другу книгу передбачалося присвятити теорії «тренда» – спільній (віковий) тенденції світового економічного розвитку в ХІХ–ХХ ст., третю, – безпосередньо «великим коливанням» кон'юнктури, або великим циклам; предметом вивчення в четвертій книзі повинні були стати «малі цикли та кризи», і, нарешті, в п'ятій завершальній книзі Н.Д. Кондратьєв передбачав дати «синтетичну теорію соціально-економічної генетики, або розвитку»

Таким чином, Кондратьєв мав намір створити фундаментальну працю по спільних проблемах економічного розвитку (рівновага і зростання, статичка і динаміка, цикл і криза) З листа Н Д Кондратьєва до дружини (1934) ми знаємо як про спільний план п'ятитомного твору, так і про те, що окрім першої книги, написаної начорно і переданою «на волю» (ще перед засланням в Суздальський політизолятор), вчений вже в Суздалі встиг закінчити декілька розділів з другої книги. Але ця частка рукопису не збереглася. Подальші плани залишилися, мабуть, нереалізованими.

Разом з методологічними позиціями рукопис 1931 г. знайомить нас і з новими поглядами ученого по проблемах народногосподарської рівноваги В спеціальному розділі про економічну статичку, динаміку і генетика Н.Д. Кондратьєв формулює вчення про «три основних центри» на ринку товарів, праці і капіталу.

Для товарного ринку «центральноним елементом» є ціна на товар або послугу. Навколо цього «центрального елементу» групуються всі інші елементи народного господарства – спочатку попит і пропозиція (перший, найбільш вузький центр), потім доходи і виробництво (другий центр) і, нарешті (чинники і організація виробництва, створюючи найбільш широкий,

третій центр. Подібним же чином утворюються «концентричні круги» на ринку ставка і капіталу («центральною елементами» виступають тут відповідно заробітна плата і відсоток на капітал), ці системи концентрів в найбільш спільній схемі ув'язуються Кондратьєвим з системою ринку товарів.

Отримана – сукупна система концентричних кругів, розташованих симетрично щодо товарних цін, заробітної плати і відсотка, випробовує постійні коливання. Проте, з погляду Кондратьєва, в рамках перших два концентрів (тобто у системах цін, попиту, пропозиції і через їх посередність – з взаємозв'язках доходів і виробництва) закон великих чисел штовхає господарське життя у бік рівноваги. Ці концентричні круги відносяться їм до області статичності. Навпаки, третій концентр охоплює насамперед динамічні чинники (чинники виробництва і організацію), у тому числі: накопичення капіталу, зростання населення, технічний прогрес, вдосконалення знань і так далі

Динамічні чинники «третього концентра» надають «пертурбуючу дію» на елементи двох перших концентричних кругів, сприяючи порушенню рівноваги і спонукаючи стабілізуючі сили відновлювати рівновагу на новому, вищому рівні. Така, на думку Кондратьєва спільна природа циклічних коливань.

Коливання на рівні встановлення рівноваги між попитом і пропозицією (перший концентр) утворюють основу малих циклів, коливання розмірів виробництва і доходів на основі даного рівня продуктивних сил (другий концентр) формують базу циклів, середніх за тривалістю. Нарешті, розвиток спільних динамічних чинників, що приводять до корінних зрушень в запасі капітальних благ і в спільному рівні продуктивних сил (третій концентр), обумовлюють існування «великих циклів кон'юнктури».

2. Економічні погляди А.В. Чаянова

Всю сукупність теоретичних переконань А.В. Чаянова можна умовно розділити на три основні частки: концепцію трудового господарства окремої селянської сім'ї, теорію селянської кооперації, теорію організації аграрного сектора в цілому.

2.1 Концепція родинно-трудового селянського господарства

Головним предметом теоретичних досліджень А.В. Чаянова є родинно-трудове селянське господарство в його взаєминах з навколишнім економічним середовищем. Таке господарство націлене насамперед на задоволення потреб самих членів сім'ї. Чаянов розглядає його як головним чином натуральне господарство, що втягується в процес ринкового обміну з метою продажу надлишків і кращого задоволення власних потреб. У відзнаку, скажімо, від робіт російських марксистів, Чаянов в своїх дореволюційних дослідженнях цікавився не процесом утворення російського ринку і капіталізму в їх впливі на господарство селянина, а самим цим господарством у взаємодії його натурально-споживчих і (у меншій мірі) товарно-ринкових рис.

Методологія Чаянова відрізнялася в цьому пункті відомою статичністю, оскільки його увагу привертало не стільки розвиток соціальних стосунків російського села (соціальна диференціація селянства, виділення в нім різних шарів, вплив капіталістичних банків і промисловості на положення селян), скільки стан сімейного господарства на даний момент часу. Подібна методологія спочатку виходила з того, що чинники соціальної і господарської стійкості сімейного трудового господарства логічно і практично переважають над чинниками його диференціації. А.В. Чаянов визнавав, що подібний підхід застосовний лише при слабкому проникненні капіталізму в сільське господарство. Він не приховував обмеженості

запропонованого ним методу в умовах Західної Європи, проте вважав, що цей метод має не лише російське, але і визначене інтернаціональне значення, оскільки може бути корисним при вивченні аграрного стану в країнах Сходу (Китай, Індія) і взагалі в країнах із слабким розвитком ринкових відносин.

Визначаючи предмет свого дослідження, А.В. Чаянов в головній праці «Організація селянського господарства» (1925) писав: «Ми прагнемо зрозуміти, що є селянським господарством з організаційної точки зору, яка морфологія того виробничого апарату, який називається трудовим селянським господарством... Нас цікавить не система селянського господарства і форми організації в їх історичному розвитку, а сама механіка організації процесу».

Такий аналіз, безумовно, мав право на існування, бо статика є необхідний, хоча і приватний момент динаміки. Більш того, в специфічних умовах Радянської Росії 1920-х рр. аналіз Чаянова набував підвищеної актуальності: після Жовтневої революції відбувався процес «розвмтку» села – при помітному скороченні крайніх соціальних прошарків відповідно збільшувалася частка середняцьких господарств. Господарство ж середняка (середнього селянина) загалом і в цілому потрапляло під запропоноване Чаяновим визначення трудового селянського господарства.

Отже, перша стадія аналізу А.В. Чаянова стосується організації господарства окремої селянської сім'ї. Як основоположні виступають тут поняття організаційного плану і праце-потребуючого балансу селянського господарства, сформульовані ще в дореволюційних роботах Чаянова. Організаційний план, або суб'єктивне відображення селянином системи цілей і засобів господарської діяльності, включав вибір напряму господарства, поєднання його різних галузей, ув'язку трудових ресурсів і основних об'ємів робіт, розділення продукції, споживаної у власному господарстві, і продукції, що направляється на ринок, баланс грошових надходжень і витрат. У свою чергу концепція працепотребуючого балансу виходила з того, що селянин, використовуючи в своєму господарстві власну працю і працю членів своєї

сім'ї, прагне не до максимуму чистого прибутку, а до зростання спільного, валового доходу, рівноваги виробничих і природних чинників, відповідності виробництва і споживання, рівномірного розподілу праці і доходу протягом всього року. Оскільки кінцевою метою трудового селянського господарства залишається споживання, а не накопичення грошових коштів, ринкові критерії тут не завжди застосовні. Так, категорія заробітної плати в некапіталістичному господарстві селянина перетворюється на його чистий дохід, що поповнює особистий бюджет сім'ї. Так само модифікується земельна рента – в сімейному селянському господарстві вона втрачає нетрудовий характер, набирає вигляду надлишкового доходу, що отримується селянською сім'єю із-за вигод місця розташування по відношенню до ринку збуту, підвищеної родючості землі, інших чинників.

Концепція організаційного плану Чаянова дозволила йому пояснити лаву парадоксів в розвитку селянського господарства дореволюційної Росії. Так, емпіричні матеріали, зібрані при аналізі селянського льонарства і картофелеводства, показували, що ці трудомісткі культури давали дуже малий чистий прибуток, а тому майже ніколи не набували великого поширення в господарствах підприємницького типу. Навпаки, малоземельні селяни розводили їх вельми широко, оскільки, втрачаючи у розмірі чистого прибутку, діставали можливість розширити об'єм вживаної у власному господарстві праці і скоротити сезонне безробіття.

Непридатністю підприємницьких, ринкових критеріїв А.В. Чаянов пояснив і низький рівень розповсюдження в селянських господарствах високопродуктивних молотарок. В даному випадку праця селян, що витісняється машиною, в умовах зимового часу не міг знайти собі ніякого застосування. Введення вдосконаленої машини не лише не збільшувало спільної суми доходів селян, але зменшувало її на величину щорічної амортизації машини.

Крім того, як відзначав Чаянов, селяни в роки неврожаїв, щоб добитися хоч би деякої стабільності споживчих доходів, не знижували, а, навпаки,

різко підвищували пропозицію праці, завдяки чому зарплата в аграрному секторі Росії виявлялася назад пропорційною цінам на хліб. У разі ж поліпшення ринкової кон'юнктури селянське господарство не збільшувало, а скорочувало річний фонд робочого часу, щоб полегшити умови праці і життя. До парадоксальних ситуацій, пояснених Чаяновим, відносилися також сплата селянами дуже високої «голодної оренди» (з метою завантажити в щоб те не стало вільні робочі руки); регулярна практика відхожих промислів (вони ослабляли власне землеробське господарство, але давали селянам можливість більш рівномірно розподілити трудові ресурси по часах роки). Таким чином, саме родинно-трудова теорія Чаянова зуміла розкрити сенс цілої лави економічних фактів, які до неї не знаходили теоретичного пояснення. Виходячи з власного розуміння специфіки селянських господарств, А.В. Чаянов вніс істотний вклад до інтерпретації процесів їх диференціації. Тут їм активно застосовувалося поняття демографічних чинників диференціація, суть якої така: у молодій сім'ї (чоловік, дружина, малолітні діти), що недавно утворилася, співвідношення їдаків і працівників украй несприятливо (коефіцієнт вельми великий). Це критичний момент в розвитку селянського господарства: продуктивність його відносно невелика, споживання на одного члена сім'ї і прибутковість украй низькі. Минає час, діти зачинають підростати, все більше їх число стає спочатку напівпрацівниками, потім повноцінними працівниками, коефіцієнт e/p послідовно знижується і, нарешті, досягає одиниці. Це найсприятливіший в економічних відносинах період в житті селянської сім'ї – без жодного застосування найманої праці різко зростають об'єм посівів, по осібні об'єми продукції, споживання і доходів. Максимальною є і економія праці, грошових коштів на побутові потреби (житло, опалювання, приготування їжі і т.д.). Але час йде, і біля другого покоління зачинають народжуватися діти, поступово зачинається розпад «великої сім'ї» на лаву нечисленних молодих сімейств, з одним з яких живуть непрацездатні батьки. Співвідношення їдців

і працівників знов різко змінюється (коефіцієнт e/p росте), відповідно падають подушний посів, середньоосібне споживання і дохід.

Демографічні чинники обумовлюють той факт, що динаміка трудового потенціалу селянської сім'ї, підкоряючись процесу її зростання і розпаду, носить хвилеподібний характер. Таким чином, істотна частка майнової диференціації селянських господарств не носить соціального характеру. Це положення А. Ст Чаянова, сформульоване їм ще в дореволюційний період, активно використовувалося в 1920-і рр. в критиці вульгарно-соціологічного, прямолінійного трактування процесів диференціації в селі, яким дотримувалися багато аграріїв марксистського напрямку.

А.В. Чаянов не заперечував і соціально-економічної диференціації російського селянства. Більш того, з 1927 р. він розглядував демографічну диференціацію лише як спільний фон диференціації соціальної. Проте учений доводив, що в післяреволюційний час останній вид диференціації придбав нові специфічні риси: зникли господарства поміщиків, крупних підприємців-капіталістів, розшарування селянства відбувалося головним чином як відщеплення від родинно-трудова господарств нових самостійних типів підприємств: фермерських, кредитово-лихварських, промислових і допоміжних.

А.В. Чаянов звертав увагу, що угруповання, розраховані на базі коефіцієнтів "пролетаріїв" і «капіталізму» господарства (запропоновані Л.Н. Кріцманом, В.С. Немчиновим і іншими на основі обліку найму робочої сили, а також найму і здачі землі, робочої худоби і інвентаря), ставлять в одну лаву не лише фермера-підприємця або лихваря, але і, скажімо, власника бика-виробника. Учений підкреслював також принципові відмінності між наймом робочої сили з метою її експлуатації і найманою роботою за договором в селянських господарствах, годувальників, що втратили, або що відчували гостру нестачу робочих рук при проведенні сезонних робіт. В цілому А.В. Чаянов виступав проти тих, що мали місце в марксистській літературі 1920-х рр. перебільшених уявлень про ступінь капіталістичного

розшарування російського села, які, як відомо, зіграли негативну роль при обґрунтуванні подальшої кампанії масового «розкуркулення».

А.В. Чаянов вважав, що поширена в радянській економічній літературі тричленна схема «кулак–середняк–бідняк» надмірно спрощувала і навіть огрублювала дійсність, бо зводила в одну (куркульську) групу як послідовно капіталістичні, так і міцні селянські господарства, що використовують найману працю як доповнення до праці членів самої селянської сім'ї. Цій схемі він протиставляв власну, більш дробову класифікацію, що включає шість типів господарств:

- капіталістичні;
- підлозі трудові;
- заможні родинно-трудова господарства;
- бідняцькі родинно-трудова;
- напівпролетарські;
- пролетарські.

У роботі «Основні ідеї і форми організації сільськогосподарської кооперації» (1927) Чаянов висунув оригінальний план вирішення соціальних протиріч в селі через кооперативну колективізацію різних типів господарств (з другого по п'ятий) з подальшим обмеженням і економічним витісненням експлуататорських стосунків і залученням сільських пролетарів до родинно-трудова господарювання за допомогою кооперативного кредиту.

2.2 Теорія селянської кооперації

Підкреслюючи переваги господарства родинно-трудова типу, що зумовили їх стійкість (використання прихильності селянина до землі, точний облік ґрунтово-кліматичних, погодних умов, детальне знання особливостей сільськогосподарської праці і т. п.), А.В. Чаянов не вважав за можливе ідеалізувати дрібне селянське господарство. Вже наголошувалося, що він виразно бачив ті перешкоди, які ставить родинно-трудова, віче на шляху

науково-технічного прогресу (приклад з впровадженням молотарок). Крім того, сама мета селянського господарства – забезпечити споживання відносно невеликої по розмірах сім'ї – несла в собі вельми помітні межі для розширення товарності і спільного підйому виробництва.

Негативну роль в цьому плані грала також різко виражена сезонність сільськогосподарських робіт.

Шлях до кардинального підвищення ефективності аграрного сектора Чаянов убачав в масовому розповсюдженні кооперації, при якій від родинно-трудоного господарства поступово відгалужувалися б і переходили у ведення крупних кооперативних товариств операції по переробці, зберіганню, збуту селянській продукції, закупівлі і обслуговуванню техніки, заготівці мінеральних добрив, насіння, племінна, селекційна робота, кредитна справа, словом, все ті операції, де крупне господарство має явна перевага над дрібною. На думку ученого, це допомогло б поєднувати переваги самостійного господарства окремої сім'ї з тими плюсами, які несе з собою обобществленне виробництво і обмін.

Перші роботи А. Чаянова по теорії кооперації з'явилися ще в дореволюційний період (статті по історії і практиці кооперативного руху в Італії, Бельгії, Франції; підготовка спільного лекційного курсу по історії і теорії кооперації). У післяреволюційний період створення кооперативної теорії Чаянова остаточно завершилося.

Вчений до кооперації з двох сторін – як до організаційної форми господарства і як до суспільного руху. Цінність кооперації як руху полягала, по Чаянову, в її антикапіталістичному і антибюрократичному змісті. Залучаючи селян до самостійної діяльності по закупівлі товарів, переробці і збуту продукції, здійсненню інших господарських функцій, кооперативи звільняють їх від експлуатації з боку перекупника, лихваря, купця, прасола. Кооперативи підтримують і розвивають тягу селян до форм господарської самоврядності (зборам, виборам правління і демократичному контролю за його роботою і т. п.).

Чаянов, як вже наголошувалося, протестував проти тенденції до одержавлення кооперативів, що вперше виразно виявилася в роки «військового комунізму». Всіляко відстоюючи самостійність кооперативних організацій, він виступав з позицій «узгодження інтересів» кооперації і держави – через генеральний договір держорганів з кооперативними центрами (з вказівкою твердих цін, тарифів і маршрутів перевезень, але без безпосереднього втручання ззовні в справи кооперативних товариств).

Згідно Чаянову, антикапіталістичний, антибюрократичний зміст кооперації багато в чому обумовлює економічний ефект її діяльності – відносно низькі ціни на продукцію і додатковий прибуток для її членів. У вигідності, господарській доцільності для селян убачав Чаянов перспективність кооперації і як господарської форми.

У основу чаяновської теорії кооперації покладені концепції організаційного плану і диференціального оптимуму розмірів підприємств. А.В. Чаянов вважав, що з погляду організації до кооперативів повинні відійти лише ті види діяльності, технічний оптимум яких перевершує можливості окремого селянського господарства. «Відщеплення» операцій походить зазвичай «від ринку до поля»: спочатку кооперативна форма розповсюджується на операції, що пов'язують господарство з ринком (кооперативи по закупівлях, збуті, кредиті), потім на процеси первинної обробки сировини (наприклад, олійництва, овочесушильні товариства), нарешті на виробничі біотехнологічні процеси (суспільства по розведенню племінної худоби, машинні, меліоративні товариства). Аж до кінця 1920-х рр. Чаянов виходив з того, що індивідуальні селянські господарства здатні вести ефективну обробку ґрунту і тваринництво, решта видів діяльності підлягає поступовій і добровільній кооперації.

Отже, А.В. Чаянов виступав як прихильник вертикальних форм кооперації. До горизонтальних форм, об'єднуючих «інтегральні землеробські артілі» (колгоспи), у тому числі на основі виробничої кооперації, він відносився прохолодно, указуючи на слабку пристосовність таких

кооперативів до кон'юнктури ринку, небезпека свавілля з боку керівників, недостатність стимулів до праці.

В зв'язку з цим декілька слів необхідно сказати про співвідношення поглядів Чаянова з «ленінським кооперативним планом», тим паче, що спекуляції на цю тему зіграли згодом фатальну роль в житті ученого. Як відомо, Ленін в статті «Про кооперацію» (1923) висунувши спільну ідею про можливо плавніше і безболісне просування селянського господарства до соціалізму через використання вигод кооперації, не уточнив, які саме види кооперативів він мав на увазі. Швидше за все, передбачалося використовувати всі форми кооперації, включаючи виробничу. У цьому сенсі чаяновская концепція вертикальної кооперації відрізнялася від ленінської.

Проте відомо, що книги Чаянова були в бібліотеці • Леніна в Кремлі. Ленін знайомився з ними при підготовці вказаної вище статті. У свою чергу А.В. Чаянов неодноразово підкреслював свою солідарність з висловами Леніна про соціалізм як буд «цивілізованих кооператорів». Близькість їх позицій, звичайно ж, не слід перебільшувати. Але багато положень Чаянова – про самостійність кооперативів, їх зв'язок з ринком, добровільність і поступовість процесів кооперації – цілком співзвучні висловам Леніна (періоду непу), а згодом Бухаріна.

Іншими ідеями в реалізації кооперативного плану керувалися Сталін і його найближче оточення. Для них однією з цілей при проведенні суцільної колективізації (зачинаючи з 1929 р.) опинилося максимально можливе перекачування засобів з аграрного сектора в індустріальний, вибивання максимальної «дані» з селянства. Природно, концепція А.В. Чаянова йшла у розріз і з подібною метою, і із засобами її забезпечення (адміністративне об'єднання селян в колгоспах, жорстоке придушення всякого опору «суцільній колективізації», масова висилка не лише кулаків, але і частки заможних середняків, встановлення закупівельних цін на колгоспну продукцію на рівні, який був нижчий за дійсну вартість в 10–12 разів). Не випадково в мові на конференції аграріїв-марксистів 27 грудня 1929 р. Сталін

говорив: «Незрозуміло тільки, чому антинаукові теорії «радянських» економістів типу Чаянових повинні мати вільне ходіння в нашому друці...». Після цього Чаянова стали незаслужено рахувати ідеологом куркульства, «ярим противником» соціалізму і марксизму.

2.3 Питання організації аграрного сектора

Система теоретичних поглядів А.В. Чаянова була б розкрита неповно без аналізу його переконань на організацію сільськогосподарської галузі в цілому.

Вже літом 1917 р. учений висунув докладний план реконструкції аграрного сектора: передача землі у власність трудового селянства, введення трудової власності на землю (без права купівлі-продажу ділянок), передача державі поміщицьких господарств і зразкових маєтків, введення єдиного сільгосподатку для часткового вилучення диференціальної ренти.

Програма Чаянова була вельми радикальною і передбачила багато аграрних нововведень епохи непу. Характерний, що вже в 1917 р. учений негативно віднісся до есерівської вимоги про зрівняльний наділ селян землею, вважаючи, що подібний режим землекористування не відповідає гнучкій природі родинно-трудового господарства і зажадає непосильних витрат при багатократних межових переділах.

Намічавши плани аграрного перевлаштування, Чаянов виходив з необхідності слідувати подвійному критерію – підвищення продуктивності праці і демократизація розподілу національного доходу. Пізніше їм було запропоновано розмежування двох типів рентабельності аграрних заходів: економічна рентабельність виражалася в зростанні доходів окремого господарства, соціальна – в реалізації інтересів всього народного господарства. Вже в ранніх роботах учений висунув положення про «Організований Суспільний Розум» як єдиного суб'єкта аграрної політики,

тобто про підпорядкування аграрного сектора вищим довготривалим інтересам суспільства.

В післяжовтневий період в центрі уваги Чаянова знаходиться програма суспільної агрономії. Очолюваний ним інститут сільськогосподарської економіки стає, по суті, теоретичним і методичним центром по розробці раціональних методів ведення сільського господарства. Сам Чаянов створює спеціальні роботи по інтенсифікації аграрної економіки Нечорнозем'я, російської Півночі. Його праця по економіці крупних аграрних регіонів, намічені тут заходи (спеціалізація регіону на економічно вигідних культурах, раціональне поєднання галузей при їх підлеглості галузі, що проводить найбільш рентабельні продукти, правильний землеустрій, використання досягнень аграрної науки) не втратили значення і по сю пору.

У зв'язку з розробкою проблем зрошуваного землеробства в Туркестані і в Голодному степу Чаянов висуває ідею активної державної політики по використанню водних ресурсів. Кінцева мета такої політики бачиться йому в досягненні найвищих урожаїв з одиниці зрошуваного майдану. Спираючись на власну концепцію водної ренти, учений пропонує ввести плату за воду і регулювати її з урахуванням змін цін на продукти і засоби виробництва, а також капітальних витрат.

Крупним досягненням Чаянова є висунута ним теорія диференціального оптимуму сільськогосподарських підприємств. По Чаянову, оптимум має місце там, де за інших рівних умов собівартість отримуваних продуктів буде найменша». Згідно Чаянову, в аграрному секторі економіки оптимальні розміри господарств вельми сильно залежать від природно-кліматичних, географічних умов, біологічного характеру процесів, інших особливостей, тому облік регіонального чинника тут особливо необхідний.

Чаянов висунув просту методику визначення оптимальних розмірів підприємства. Так, в землеробстві всі елементи собівартості підрозділялися їм на три групи: що зменшуються при укрупненні господарств

(адміністративні витрати, витрати по використанню машин, устаткування, споруд); що збільшуються при укрупненні господарств (транспортні витрати, втрати

пов'язані з погіршенням нагляду за якістю праці); не залежні від розміру господарства (вартість насіння, добрив, навантажувально-розвантажувальні роботи і т.д.).

По Чаянову, завдання знаходження оптимуму зводиться до знаходження крапки, в якій сума всіх трьох видів витрат на одиницю продукції буде мінімальною.

Аж до середини 1920-х рр. концепція диференціальних оптимумів використовувалася Чаяновим в цілях обґрунтування «вертикальної кооперації» (для самостійних і відносно невеликих селянських господарств). Би 1928–1930 рр. положення різко змінилося. У вказані роки в центрі уваги А. В Чаянова знаходяться вже питання організації крупних і найбільших сільськогосподарських підприємств – радгоспів. Такий поворот в наукових заняттях, що ознаменував фактично розривши з колишньою концепцією індивідуального родинно-трудового господарства (як основи аграрного сектора)» не є підсумком природної ідейної еволюції ученого. Швидше мова йшла про вимушений компроміс з системою, яку сам він іменував «державним колективізмом».

Чаянов, мабуть, розумів, що при нових політичних реаліях індивідуальне селянське господарство зберегтися більш не може. Разом з тим він органічно не міг виправдовувати і обґрунтовувати заходи щодо адміністративного насадження колгоспів. Радгоспна форма представлялася йому прийнятнішою, оскільки її легко було використовувати для впровадження механізації, передових методів аграрної науки. Погодившись з висунутою раніше ідеєю про розрізнення соціальної і економічної рентабельності, Чаянов запропонував потрійний критерій оцінки діяльності крупних радгоспів: по ступеню виконання ними державного плану з погляду обліку інтересів регіону і, нарешті, по рівню прибутковості самого

підприємства. У розроблених їм організаційні плани радгоспів учений включив нові способи використання техніки: тракторні колони, застосування системи машин (трактор, комбайн, вантажівка), табірне виконання робіт, при якому сільськогосподарська техніка, інколи з працівниками, залишається на ніч в полі і що проблема індивідуальної мотивації праці, що займала раніше одне з центральних місць в творчості Чаянова, в роботах 1928–1930 рр. практично не дослідилася.

Нова програма Чаянова передбачала першочергове створення гігантських (розміром в 40–100 тис. га) централізованих керованих господарств по виробництву зерна. Після простих з погляду організації зернових радгоспів дана форма повинна була розповсюджуватися в овочівництві, льонарстві, бавовництві. Для підприємств кожної галузі ученим були розроблені диференційовані технічні і організаційні нормативи. По Чаянову, всеосяжна система механізованого землеробства повинна була сформуватися досить швидко – за 10–15 років.

Зовні, поза сумнівом, конформістська остання програма Чаянова продиктована не лише природним відчуттям самозбереження.

Чаянов бажав бути корисним Вітчизні навіть у важких умовах «великого перелому». З цим пов'язані його спроби упровадити наукові розробки при організації Дігорського агроіндустріального комбінату в Північній Осетії, Еланського і Воловського комбінатів в Тульській області, зернового радгоспу «Гігант» під Ростовом, бавовняного радгоспу «Пахта–арал» в Голодному степу. Деякі дослідники вважають ці розробки за прообраз сучасних агроіндустріальних комбінатів.

Таким чином, переконання А.В. Чаянова зазнали значну еволюцію. На різних етапах він висловлював різні, деколи протилежні погляди. Але в історію економічної думки А. В. Чаянов увійшов перш за все як теоретик трудового селянського господарства і сільськогосподарської кооперації. Саме у вченні про вертикальну селянську кооперацію, здатну поєднувати високу мотивацію до праці окремої селянської сім'ї і переваги добровільно

створюваних кооперативів, виявилися основні теоретичні досягнення цього економіста.

Висновок

Аграрне питання. Вирішення аграрного питання Н.Д. Кондратьєв бачив в соціалізації землі. Він приходить до висновку, що в селі має бути зрівняльне родинно-трудове користування землею і кожному трудящому земля повинна надаватися безоплатно.

Учений виділяв три прийнятні форми землекористування – особисту, общинну і артільну, але вважав, що вибір форми повинен здійснюватися на місцях.

Кооперація. Н.Д. Кондратьєв вірив в можливість широкої кооперації в сільському господарстві. Позитивні сторони кооперації полягають у відсутності акценту на прибуток і в можливості зростання продуктивності праці. До принципів кооперації учений відносив добровільність і послідовний перехід до вищих форм кооперації.

Теорія довгих хвиль. Аналіз найважливіших економічних показників в чотирьох країнах за період, приблизно рівний 140 рокам, привів Н.Д. Кондратьєва до думки про існування великих періодичних циклів тривалістю приблизно 50 років. Кожен цикл складався з двох фаз – підйому і спаду. Період тривалості і причину виникнення циклів Н.Д. Кондратьєв пов'язував з революційним оновленням виробничих засобів.

Н.Д. Кондратьєв, як вже наголошувалося, ніколи не був марксистом. Найважливіша особливість марксистського методу – класовий підхід до соціально-економічних явищ – залишалася для нього чужою. Разом з тим Кондратьєв недвозначно заперечував «індивідуалістичний», «атомарний» підхід ортодоксального маржиналізма. Економічну теорію Кондратьєв іменував не політичною, а «соціальною економією», визначивши її як науку про суспільну (статистично-масовою) природу господарської діяльності. Із його точки зору, економічна наука є часткою соціології, той її розділ, який вивчає суспільство як господарство. Н. Д Кондратьєва, отже, можна вважати за прихильника соціального напрямку всесвітній економічній думці, але таким

його представником, який одночасно прагнув до синтезу кращих досягнень всіх шкіл світової науки.

Аграрне питання. Вирішення аграрного питання А.В. Чаянов бачив в соціалізації землі. Суть соціалізації, із його точки зору, – в порівняльному розподілі землі: по трудовій нормі, тобто селянин повинен отримувати надів землі, який він міг би обробити працею своєї сім'ї, або по споживчій нормі наділа, щоб дохід із землі задовольнив всі потреби його сім'ї.

Теорія селянського господарства. Селянське господарство орієнтується на оптимальне поєднання цюколі і тягот праці. А.В. Чаянов говорив про виняткову виживаність селянських господарств в умовах тривалого і значного падіння цін, а також зростання витрат, оскільки вони не женуться за прибутком.

Кооперація. Розвиток села і вихід з кризи учений бачив в створенні кооперації. Система кооперації представлялася йому як сукупність союзів кооперації, що відала окремими галузями селянського господарства.

А.В. Чаянов визнавав перевагу крупного господарства над дрібним. Для Росії, вважав він, переважне поєднання сімейних селянських господарств з крупними кооперативами: останні беруть на себе переробку, транспортування і реалізацію продукції, а також кредитування селянських господарств.

Список використаної літератури

1. «Історія економічних учень» під редакцією доктора екон. наук А.Г. Худокормова. Видавництво московського університету. Москва 1994 г.
2. Чаянов А.В. «Селянське господарство» М. 1989 г.
3. Кондратьєв Н.Д. «Основні проблеми економ. статистики і динаміки» М. 1991
4. Взгляди М.І. Туган-Барановського, А.В. Чаянова, Н.Д. Кондратьєва, Л.Н. Юровського і сучасність. М 1991.
5. Меньшиков с.Н., Кліменко л.А. «Довгі хвилі в економіці» М.1989.
6. Кондратьєв Н Д. Проблеми економічної динаміки М, 1989. С. 38–39